

Obstakels op de weg naar goede sociologie

Willem de Koster, Peter Achterberg & Jeroen van der Waal

Gebaseerd op een onzorgvuldige weergave van ons werk levert Oudenampsen onheuse en ongefundeerde kritiek. Oudenampsen spreekt zich daarbij in forse bewoordingen uit tegen 'slechte' sociologie, maar tragisch genoeg bezaait hij de weg naar goede sociologie zelf met obstakels.

Inleiding

Een 'gemankeerd begrippenapparaat', 'aan achteloosheid grenzende oppervlakkigheid', 'verkeerde weergave van data', 'problematische politieke gevolgen', kortom 'slechte sociologie' die illustratief is voor 'een crisis in de sociologie, en breder gezien, in alle sociale wetenschappen die zich met politiek bezighouden'. Ons werk is wel eens enthousiaster ontvangen.

Aan grote woorden heeft Oudenampsen geen gebrek. Maar waar is zijn academische schuttingtaal op gebaseerd? In ieder geval niet op een zorgvuldige weergave van ons werk. Oudenampsen is in gevecht met een stroman van eigen makelij. Zo presenteert hij een expliciet als zodanig bestempelde suggestie over de bredere betekenis van onze bevindingen als 'de belangrijkste conclusie van het artikel'¹ en doet hij alsof we ons in ons artikel voornamelijk bezighouden met uiterst complexe statistiek, terwijl de gehanteerde methoden juist weinig nadruk krijgen en zo rudimentair zijn dat ze alleen door iemand die methodologisch echt van toeten noch blazen weet als 'geavanceerd' kunnen worden gezien.

Hoe weinig het er voor Oudenampsen toe doet wat we precies hebben geschreven, blijkt ook uit zijn verwijt dat we 'populistische en geen sociologische terminologie' hanteren wanneer we spreken over de "gewone man", 'een begrip dat zo – zonder verdere uitweiding – niet in het theoretisch kader van een academisch artikel thuishoort'. De argeloze lezer zou kunnen denken dat we er inderdaad een potje van hebben gemaakt. Dat is gelukkig niet het geval. We bespreken nieuw-rechtse partijen namelijk herhaaldelijk als 'zelfverklaarde verdedigers van de belangen van de autochtone "gewone man"' (p. 151, 165; cursivering toegevoegd) en merken op dat deze partijen zich 'doorgaans richten op de *veronderstelde* behoeften van de autochtone "gewone man"' (p. 152; cursivering toegevoegd). Mocht Oudenampsen werkelijk niet weten wat de functie is van de aanhalingstekens waartussen we de gewraakte term introduceren, dan kan hij dat rustig nalezen (zie Renkema 2005: 386). Het is echter moeilijk denkbaar dat dat nodig is. Hij gebruikt de term 'de "gewone mensen"' immers op soortgelijke wijze in zijn eigen werk (zie o.a. Uitermark et al. 2012: 9). Waarom dan toch die ferme beschuldiging aan ons

1 Waarbij Oudenampsen, die zo zegt te hechten aan zorgvuldig gebruik van citaten, het woord 'suggereert' weglaat wanneer hij ons aanhaalt.

adres? Naar Oudenampsens motieven kunnen we alleen gissen, maar duidelijk is in ieder geval dat zijn beschuldiging onterecht is en hoogst opmerkelijk voor iemand die zo hoog van de toren blaast over zorgvuldigheid.

Hoewel Oudenampsens onzorgvuldige bijdrage moeilijk als serieuze reactie op ons werk kan worden beschouwd, dienen we hem graag van repliek. Niet alleen om ons te verweren tegen zijn onheuse en ongefundeerde kritiek, maar vooral ook omdat het voor de kwaliteit van de sociologie dodelijk zou zijn als men zich zou laten leiden door Oudenampsens commentaar. Want tragisch genoeg bezaait hij daarmee de weg naar goede sociologie vooral met obstakels.

Conceptueel essentialisme

Oudenampsen verwijt ons allereerst ‘onzorgvuldig gebruik van citaten en terminologie’. Leunend op autoriteitsargumenten legt hij uit waar de term nieuw rechts volgens hem ‘daadwerkelijk’ voor staat. Nu staat het hem natuurlijk helemaal vrij om het begrip te conceptualiseren zoals hij dat wil, maar zijn suggestie dat zijn eigen invulling van de term de enige ware is getuigt van naïef conceptueel essentialisme. Onze conceptualisering is anders dan de zijne, maar daarom nog niet ‘gemankeerd’.

In tegenstelling tot wat Oudenampsen suggereert geven we geen ‘geheel eigen definitie’: de term nieuw rechts wordt ook door anderen gebruikt om het type populistische partijen aan te duiden waar ons artikel betrekking op heeft. Zo merken Bartlett et al. (2012: 12) in een speciale ‘note on terminology’ op dat dergelijke partijen vaak worden aangeduid als “populist extremist parties” or “the new right”, waarbij de PVV, waar ons artikel grotendeels betrekking op heeft, ‘perhaps the best known of these movements’ wordt genoemd. En ook in een boek dat geheel is gewijd aan de termen links en rechts wordt analoog aan de door ons gehanteerde terminologie gesproken van ‘nieuw rechts’ (Devos et al. 2006: 34-42).

Maar nog los van de vraag of er andere wetenschappers zijn die met dezelfde term hetzelfde bedoelen, is het de vraag of dit eigenlijk wel nodig is voor goed sociologisch onderzoek. In het licht van Oudenampsens zorgen over de kwaliteit van sociologisch onderzoek is het vooral belangrijk dat zijn conceptuele essentialisme hoogst problematisch is. Conceptuele onderscheidingen zijn natuurlijk nooit absoluut, maar altijd afhankelijk van hun bruikbaarheid in een bepaalde context. Om net als Oudenampsen maar eens een ‘prominent en ervaren’ wetenschapper aan te halen: ‘Definitions cannot, by their very nature, be either “true” or “false”, only more useful or less so’ (Berger 1967: 175). Anders dan wat de gezwollen retoriek van Oudenampsen suggereert, is het dus allerminst een teken van ‘slechte’ sociologie dat we een andere invulling aan de term nieuw rechts geven dan de betekenis die hij voor de enige ware houdt. Een conceptuele inquisitie die de ware definities van concepten bepaalt en toezicht houdt op het gebruik ervan, zoiets is pas echt schadelijk voor de kwaliteit van sociale wetenschapsbeoefening. Dat dit niet louter een theoretisch standpunt is blijkt bijvoorbeeld uit de literatuur over virtuele gemeenschappen, die lange tijd weinig tot geen relevante inzichten heeft

opgeleverd omdat wetenschappers elkaar voortdurend in de haren vlogen over de 'ware aard' van het gemeenschapsbegrip (voor een overzicht, zie De Koster 2010a), om over de vruchteloze obsessie van talloze godsdienstsociologen met de correcte definitie van religie nog maar te zwijgen (Bruce 2011: 107).

Methodologisch fundamentalisme

Conceptueel essentialisme is niet de enige manier waarop Oudenampsen een vernauwd denkraam tentoonspreidt. Zijn commentaar is ook doordrenkt van methodologisch fundamentalisme: het geeft blijk van een eenkennige en weinig reflexieve voorkeur voor kwalitatief boven kwantitatief onderzoek. Opmerkelijk genoeg maakt Oudenampsen niet goed duidelijk wat volgens hem precies de toegevoegde waarde van kwalitatief boven kwantitatief onderzoek zou zijn. Conceptuele problemen lost het in ieder geval niet op. Nergens onderbouwt Oudenampsen zijn naïeve suggestie dat juiste conceptualisering en aan een bepaalde methode gebonden zijn. En zijn idee dat analyses van de aanbodzijde van politiek kwalitatief zijn of behoren te zijn en studies naar opvattingen van het electoraat kwantitatief, is al even raadselachtig.²

Ook het hoofdpunt van zijn betoog, 'dat kwantitatief onderzoek zonder theorievorming en degelijke kwalitatieve onderbouwing ons weinig verder helpt', is uiteraard onzin. Het artikel waar zijn commentaar betrekking op heeft, heeft een zeer bescheiden, beschrijvende ambitie. Desalniettemin brengt zelfs dit stuk 'ons' wel degelijk een stapje verder. Het voedt, zoals we zelf aangeven (zie pp. 167-169), verschillende wetenschappelijke discussies en het biedt een opstap voor theoretisch relevanter, verklarend vervolgonderzoek – wat ook blijkt uit verschillende stukken waarin naar ons artikel wordt verwezen.³ Veel belangrijker is echter dat Oudenampsen, met zijn *idee-fixe* dat kwalitatieve theorievorming de enige manier is waarop een waardevolle bijdrage kan worden geleverd, totaal voorbijgaat aan de relevante inzichten die kunnen worden geboekt wanneer met kwantitatief onderzoek bestaande theorieën worden getoetst en/of gecontextualiseerd.

Dat Oudenampsen met zijn fundamentalistische voorkeur voor kwalitatieve methoden de plank mislaat, betekent natuurlijk niet dat kwalitatief onderzoek intrinsiek slechter is dan kwantitatief onderzoek. Anders dan hij doet voorkomen, is het voor goede sociologiebeoefening belangrijk dat het primaat bij de probleemstelling ligt in plaats van bij de methode: de beantwoording van sommige vragen vereist nu eenmaal kwantitatieve methoden, terwijl voor andere vragen kwalitatieve methoden nodig zijn. Voor een wezenloze loopgravenoorlog tussen kwantitatieve en kwalitatieve methoden is Oudenampsen bij ons dan ook aan het verkeerde adres. Hij probeert ons krampachtig neer te zetten als eenkennige

2 Er is bijvoorbeeld veel kwantitatief onderzoek naar de positionering van politieke partijen gebaseerd op de *Manifesto Project Database* (Volkens et al. 2013; zie o.a. Van der Waal en Achterberg 2006). En kwalitatief onderzoek naar denkbeelden van het nieuw-rechtse electoraat maakt zelfs deel uit van een mede door Oudenampsen geredigeerde bundel (Kochuyt en Abts 2012).

3 Zie <http://scholar.google.nl/scholar?oi=bibs&hl=en&cites=5676215968714311396,17788001797489295174>.

kwantitatieve leringen, maar opnieuw zegt dat meer over zijn eigen hersenspinsels dan over de werkelijkheid. We zijn geveild dat hij onze publicaties ‘jalosermakend’ vindt, maar als hij zich niet door zijn emoties had laten verblinden en ons werk rustig had bekeken, dan had Oudenampsen eenvoudig kunnen opmerken dat hier diverse op kwalitatief onderzoek gebaseerde stukken tussen zitten. Sommige daarvan zijn bovendien gepubliceerd in tijdschriften met een duidelijke kwalitatieve signatuur, zoals *European Journal of Cultural Studies* (Aupers et al. 2012) en *Symbolic Interaction* (De Koster 2010b).

Daarmee is het verwonderlijk dat Oudenampsen ons lijkt te verwijten dat kwantitatieve studies ‘de plaats innemen’ van kwalitatieve onderzoeken. Hier dragen we noch als auteur, noch als referent, noch als redacteur aan bij. Bovendien is het idee van verdringing dat eruit spreekt in deze context volstrekt wereldvreemd. Verdringing veronderstelt ruimtegebrek, terwijl er in het Nederlandse taalgebied de laatste jaren verschillende tijdschriften vanwege kopijnoed ter ziele zijn gegaan. Daarmee doet Oudenampsen op een Nederlandstalig artikel gebaseerde jammerklacht dat kwalitatieve onderzoeken worden weggedrukt door hun kwantitatieve tegenhangers een tikkeltje potsierlijk aan – er is in Nederlandstalige sociologische tijdschriften meer dan genoeg ruimte voor allebei. In het licht van zijn zorgen om de ondervertegenwoordiging van kwalitatief onderzoek lijkt het bovendien nog altijd beter om, zoals wij, zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek te doen, dan, zoals Oudenampsen tot op heden lijkt te doen, empirisch onderzoek maar gewoon helemaal achterwege te laten.

Onbegrip van de betekenis van empirisch onderzoek

Behalve van methodologische eenkennigheid, geeft Oudenampsen blijk van onbegrip van de betekenis van empirisch onderzoek. Dat Mudde ‘stelt dat het geen zin heeft om op economisch gebied een radicaal-rechts populistisch programma te identificeren’, betekent bijvoorbeeld uiteraard niet dat het onmogelijk is om hier onderzoek naar te doen. Het is misschien nieuw voor Oudenampsen, maar niet alles wat ‘prominente en ervaren onderzoekers’ beweren is per definitie waar. Bovendien is ons onderzoek niet gericht op de vraag hoe ‘rechtspopulistische partijen hun economische programma voornamelijk gebruiken’ (cursivering toegevoegd); we hebben getracht om vast te stellen of bepaalde denkbeelden over de verzorgingsstaat kenmerkend zijn voor het autochtone nieuw-rechtse *electoraat*. Er is niets in Oudenampsen's betoog dat aangeeft dat dit *a priori* onmogelijk of onzinnig is. Dat argumenten die getuigen van verzorgingsstaatchauvinisme en -populisme ook door oud-rechtse politici worden ingezet in de electorale strijd betekent bijvoorbeeld niet dat daarmee duidelijk is dat dergelijke denkbeelden over de verzorgingsstaat belangrijk zijn voor hun aanhang. Waar Oudenampsen op basis van wat losse observaties op het partijniveau suggereert dat er op dit gebied geen verschil is tussen oud rechts en nieuw rechts, wijst onze analyse van het electoraat anders uit, hetgeen duidelijk maakt dat het maar goed is dat we ons niet door redeneringen als de zijne hebben laten weerhouden van ons onderzoek.

Ook is het opmerkelijk dat Oudenampsen stelt dat culturele en economische factoren 'niet zo simpel van elkaar te onderscheiden zijn' waardoor het 'redelijk zinloos' is om analyses uit te voeren 'die uitgaan van de houdbaarheid van dat onderscheid'. Als Oudenampsen ons artikel goed had gelezen, dan had hij kunnen opmerken dat het ogenschijnlijk ambigue karakter van verzorgingsstaatchauvinisme en -populisme juist de achtergrond van ons onderzoek vormt. Zo schrijven we: 'De verzorgingsstaatagenda van nieuw-rechtse partijen is echter niet simpelweg tot één van beide dimensies te reduceren' (p. 154). Dat hier sprake is van een 'opmerkelijke combinatie' (p. 165) van economische en culturele standpunten betekent uiteraard niet dat niet onderzocht kan worden of het nieuw-rechtse electoraat naast zijn bekende culturele standpunten ook wordt gekenmerkt door beide type opvattingen over de verzorgingsstaat.

Minstens zo belangrijk is het dat Oudenampsen het bestaan van een onderscheid tussen een culturele en een economische politieke dimensie lijkt te ontkennen. Los van wat anekdotische observaties op het partijniveau – die vooral illustreren dat een theoretisch model nooit een exacte weergave van de werkelijkheid is – gaat hij eraan voorbij dat het onderscheid tussen culturele en economische politieke opvattingen keer op keer is aangetoond in systematisch empirisch onderzoek, waar we in ons artikel naar verwijzen (p. 153). Onderzoek gericht op politieke partijen laat zien dat beide dimensies ook in het Nederlandse 'driestromenland' prima van elkaar kunnen worden onderscheiden.⁴ Bovendien verschijnt er gemiddeld eens in de vijf à zes jaar een artikel waarin opnieuw wordt bevestigd dat er onder de bevolking sprake is van de door ons besproken tweedimensionale structuur in politieke opvattingen (vgl. Achterberg en Houtman 2009: 1650). Als Oudenampsen de uitkomsten van decennia aan onderzoek wil afdoen als een 'aanname' is dat zijn eigen zaak, maar zolang hij dit niet onderbouwt door duidelijk te maken wat er precies aan dat onderzoek zou schorten heeft zijn opstelling met goede wetenschap niets te maken.

Oudenampsen meent wel te weten wat er schort aan ons onderzoek: hij verwijt ons stellig 'verkeerde weergave van data'. Nog los van het feit dat het bij datgene waar hij op doelt gaat om de *interpretatie* en niet de *weergave* van data, is zijn kritiek op drijfzand gebaseerd. Zijn opmerking dat een score van $-0,08$ 'neutraal te noemen' is verraadt fundamenteel onbegrip van de betekenis van schaalcores. Oudenampsen doet alsof een score op het midden van een schaal hetzelfde is als een neutrale mening over het achterliggende construct. Dat is natuurlijk niet het geval. Het hangt immers maar van de precieze formulering van de gebruikte items af wat het percentage respondenten is dat aangeeft het eens of oneens te zijn. Dit betekent dat men op Likert-items gebaseerde schalen nooit kan gebruiken om

4 Het onderscheid tussen een economische en een culturele dimensie informeert onze classificatie van 'nieuw' rechts en links (die culturele vraagstukken benadrukken) en 'oud' rechts en links (waar meer nadruk op economische thema's ligt). Omdat christelijke partijen niet eenduidig in een van deze vier categorieën te plaatsen zijn kunnen ze beter apart worden gecategoriseerd. Dat betekent natuurlijk niet dat onze classificatie onjuist is. Oudenampsen mag uiteraard een ander classificatieschema prefereren, maar zolang hij niet beargumenteert waarom een alternatieve indeling ons onderzoeksdoel beter had gediend kan zijn voorkeur moeilijk als valide kritiek gelden.

vast te stellen hoe vaak of in hoeverre een opvatting voorkomt – een andere set items, die dezelfde onderliggende dimensie in principe even betrouwbaar en valide kan meten, zou namelijk andere percentages opleveren (voor een gedetailleerde uitleg in jip-en-janneketaal, zie Achterberg en Houtman 2011). Dergelijke schalen zijn dan ook alleen bruikbaar om relaties mee vast te stellen: bijvoorbeeld of bepaalde opvattingen vaker voorkomen onder bepaalde categorieën. Dit wordt duidelijk weerspiegeld in de manier waarop we onze hypothesen formuleren en onze resultaten presenteren. Hierbij bespreken we consequent de vraag of steun voor herverdeling richting immigranten en kritiek op de verzorgingsstaat onder aanhangers van nieuw-rechtse partijen respectievelijk minder vaak en vaker voorkomen ‘dan op basis van hun economisch egalitarisme verwacht zou worden’ (p. 156). Of, anders geformuleerd, of ‘gegeven hun mate van economisch egalitarisme’ (p. 161) bepaalde opvattingen over de verzorgingsstaat in opvallend lage of hoge mate worden onderschreven.⁵

Oudenampsen's opmerkingen over ‘de gemarginaliseerde aanbodzijde van de politiek’ vormen het laatste voorbeeld van zijn onbegrip van de betekenis van empirisch onderzoek. Hij doet het voorkomen alsof onze aandacht voor de opvattingen van het electoraat impliceert dat we de aanbodkant van de politiek onbelangrijk achten. Beide benaderingen zijn echter complementair in plaats van concurrerend. Dat wij ons in dit onderzoek richten op denkbeelden van het electoraat betekent niet dat we ‘impliciet uitgaan van het idee dat ontwikkelingen in het stemgedrag van het electoraat bepalend zijn voor politieke ontwikkelingen’, noch dat we van mening zijn dat ‘het voldoende is om het electoraat te begrijpen om de politiek te begrijpen’. Nog los van het feit dat we in ons artikel geen ontwikkelingen bestuderen, heeft ons onderzoek simpelweg geen betrekking op de aanbodzijde van de politiek. Daar kan natuurlijk niet de conclusie aan worden verbonden dat we de relevantie daarvan ontkennen. In onze slotdiscussie staan we nota bene uitgebreid stil bij kwesties rond mobilisatie vanuit de aanbodzijde. Ook dit punt van Oudenampsen's kritiek stoelt dan ook op een onzorgvuldige behandeling van ons werk. Zoals hij zelf opmerkt schrijven we: ‘het formuleren van een economische agenda die in deze behoeften voorziet past bij het gedachtegoed van deze [nieuw-rechtse] partijen en kan voor hen bovendien electoraal gezien gunstig zijn’ (p. 152). Let op de woorden ‘en kan’: wat eraan voorafgaat is gegeven, wat erna komt is een mogelijkheid, geen gegeven. Toch leidt Oudenampsen uit deze passage af dat we een ‘reflectief verklaringsschema’ hanteren, waarmee we ervan uitgaan dat ‘politiek een reflectie is van de voorkeuren van het electoraat’. Daarna schampert hij: ‘Zo werkt de politiek natuurlijk niet’. Laat dat nou precies tot uitdrukking komen in wat we schrijven.

5 Nog afgezien van dit fundamentele punt is het opvallend dat Oudenampsen het nieuw-rechtse electoraat op basis van onze analyse qua economisch egalitarisme ‘een middenpositie’ toedicht, terwijl het verschil tussen aanhangers van nieuw rechts en die van oud rechts (1,04) meer dan anderhalf keer zo groot is als het verschil tussen het nieuw-rechtse en het oud-linkse electoraat (0,63).

Een morele maatstaf

Oudenampsen's opmerkingen over onze aandacht voor opvattingen onder het electoraat brengen ons op een laatste punt waarmee hij de kwaliteit van de sociologie een slechte dienst bewijst. Als een hedendaagse Piet Grijs baseert hij zijn oordeel dat we 'slechte' sociologie bedrijven mede op zijn opvatting dat ons onderzoek 'problematische politieke gevolgen' heeft, omdat het een 'morele legiti-mering van de politiek van rechtspopulistische partijen' zou behelzen.

Hoewel we ons verre willen houden van vermenging van wetenschap en politiek, realiseren we ons terdege dat onderzoeksuitkomsten politieke implicaties hebben. Deze volgen echter niet rechtstreeks uit de gehanteerde benadering – de interpretatie van de lezer is minstens zo belangrijk. Dit wordt geïllustreerd door de uiteenlopende reacties op onze onderzoeken naar denkbeelden onder het nieuwrechtse electoraat. Waar Oudenampsen ons aanwrijft dat we rechtspopulisme legitimeren en naturaliseren, uiten geïnteresseerde leken die meer affiniteit met nieuw rechts lijken te hebben de zorg dat we ons 'als dienstmaagd laten gebruiken voor de gevestigde "linkse" politiek',⁶ nemen ze 'ten hemel schreiende morele armoede'⁷ waar en menen ze te weten dat we 'af en toe wat [komen] blaten in voordeel van [onze] broodheren', een observatie die wordt gevolgd door een heldere conclusie: 'Om van te kotsen vieze collaborateurs !!!'⁸ Blijkbaar fungeert ons werk als sociologische rorschachtest, waarbij de uiteenlopende reacties voornamelijk inzicht bieden in de denkbeelden van degenen die ons politieke en morele verwijten maken.

Belangrijker is het dat in een pluriforme samenleving elke onderzoeksuitkomst wel voor iemand onwenselijk is. Wie suggereert dat ons onderzoek wel 'problematische politieke gevolgen' heeft en ander onderzoek niet, doet dit onvermijdelijk vanuit een morele positie die particulier en wetenschappelijk niet te funderen is. Alleen iemand 'die de wereld slechts kan bekijken door kokers ter grootte van een speldenknop' (Brussen 2011) kan geloven dat onderzoeksuitkomsten die resoneren met zijn eigen politieke gedachtegoed goed zijn, en voor hem onwelgevallige resultaten slecht. Dat geeft aan dat het belangrijk is om geen morele maatstaf te hanteren om te bepalen wat goed onderzoek is. Van sommige geïnteresseerde leken kan wellicht niet worden verwacht dat ze dit begrijpen. Maar voor de kwaliteit van de sociologie, die Oudenampsen zo na aan het hart ligt, is het hoogst problematisch dat hij als wetenschapper in dezelfde valkuil trapt.

6 Zie www.socialevraagstukken.nl/site/2013/11/04/rotterdamse-sociologen-versimpelen-pvv-stemmers/ (bezoekt op 5 december 2013).

7 Zie www.socialevraagstukken.nl/site/2013/08/20/progressieve-waarden-nauwelijks-van-belang-voor-pvv-stemmers/ (bezoekt op 5 december 2013).

8 Zie www.nuijij.nl/politiek/homorechten-secundair-voor-pvv-er.24498132.lynkx (bezoekt op 5 december 2013).

Literatuur

- Achterberg, P. en D. Houtman (2009). Ideologically 'Illogical'? Why Do the Lower-Educated Dutch Display so Little Value Coherence? *Social Forces*, 87(3): 1649-1670.
- Achterberg, P. en D. Houtman (2011) Zeg eens nee tegen een survey, deel I: Lekker neuzen tellen? *Sociologie Magazine*, 19(1): 15-16.
- Aupers, S., P. Achterberg, D. Houtman, W. de Koster, P. Mascini, J. Roeland en J. van der Waal (2012) Beyond the Domestication of Nature? Restructuring the Relationship between Nature and Technology in Car Commercials. *European Journal of Cultural Studies*, 15(1): 3-18.
- Bartlett, J., J. Birdwell en S. De Lange (2012) *Populism in Europe: Netherlands*. London: Demos.
- Berger, P.L. (1967) *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Doubleday.
- Bruce, S. (2011) Defining Religion: A Practical Response. *International Review of Sociology*, 21(1): 107-120.
- Brussen, B. (2011) Merijn Oudenampsen is dom. *The Post Online*, op 5 december 2013 ontleend aan www.thepostonline.nl/column/merijn-oudenampsen-is-dom/.
- Devos, C., H. Van Liefveringe en D. Verlet (2006) *Op het kruispunt van de politiek: Links en rechts in Vlaanderen*. Gent: Academia Press.
- Kochuyt, T. en K. Abts (2012) De politieke kruisweg van een miskend volk: Over populistische beeldvormingen en de aanmaak van een kiespubliek. *Sociologie*, (8)1: 84-106.
- Koster, W. de (2010a) 'Nowhere I Could Talk Like That': *Togetherness and Identity on Online Forums*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Koster, W. de (2010b) Contesting Community Online: Virtual Imagery among Orthodox Protestant Homosexuals. *Symbolic Interaction*, 33(4): 552-577.
- Renkema, J. (2005) *Schrijfwijzer* (vierde, aangepaste editie). Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Uitermark, J., M. Oudenampsen, B. van Heerikhuizen en R. van Reekum (2012) Populisme en de sociologische verbeelding. *Sociologie*, 8(1): 3-12.
- Volkens, A., P. Lehmann, N. Merz, S. Regel en A. Werner (2013) *The Manifesto Data Collection. Manifesto Project (MRG/CMP/MARPOR)*. Berlijn: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB).
- Waal, J. van der en P. Achterberg (2006) Stille revolutie, contra-revolutie of cultureel conflict? Veranderingen in de politieke cultuur en hun invloed op het klassegebonden stemgedrag. *Res Publica*, 48(4): 32-55.